

TOPLUMUN SANATSAL GELİŞİMİNDE, MÜZİK ALANINDAKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE ÖNEMİ *

Alp Özeren

MÜZED Merkez Yönetim Kurulu Üyesi
alpozeren@gmail.com

* III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi,
Çanakkale Üniv., Aralık 2006, s.669

GİRİŞ

...Çağımızın en sevilen kültürel abideleri devlet adamları ya da azizler değil, şarkıcılar ve vokalistlerdir. Rock konserlerine, CD lere, müzik setlerine ve MTV'ye olan düşkünlüğümüzün ötesinde, günlük iletişimimiz ve alışverişimiz büyük ölçüde müzikle ilgili bir modele dayanıyor (Campbell, 2002).

Gazete haberlerine, radyo-televizyon yayınlarına baktığımızda gerçekten de günlük yaşantımız içinde müzik alanında şöhret olmuş kişilerin sanatsal ürünlerine ve özel yaşantılarına ne kadar çok yer verildiği kolayca görülmektedir. Medya tarafından, bu konuda ticari açıdan oldukça başarılı bir arz-talep dengesi yaratılmış durumdadır. Fazla sanatsal değeri olmayan ürünlerin medya tarafından fazlaca övülmesi ciddi sanat çevreleri tarafından olumsuz yönde eleştirildiğinde; “halk böyle istiyor” klişe yanıtı gelmektedir.

Müzik Ruhun Gıdası ise...

Akıl sağlığı yerinde olan bir kişi ya da toplumun, taze meyve ya da herhangi bir gıda ürünü dururken bayat, çürük ya da bozuk olanı bile bile istemeyeceği çok açıktır. “MÜZİK RUHUN GIDASIDIR” yaklaşımıyla yola çıkacak olursak; medya, müzik alanındaki sanatsal ürünlere yönelik övgüsünü ve desteğini sanatsal içeriği zayıf ticari ürünlere yönelik desteğinden geri planda tuttukça toplum yararına olmayan bir tür illüzyon yaratmakta ve gerçek sanat ürünleri ticari yönü ağır basan ürünlerin gölgesinde kalabilmektedir. Bu durum; “topluma zarar verme amaçlı” bir kasıt taşımasa da “kasta varan bir ihmal” içermektedir. Kötü niyet taşımasa da bu gibi ihmallerin neden olabileceği olumsuzluklara bir örnek vermek gerekirse; (Kütahyalı, 2004) “...Okul yöneticilerinin müzik eğitime yönelik yaklaşımları da zaman zaman acı dolu bir güldürü düzeyine gelebilmektedir. Bir ilçede görüştüğüm genç müzik öğretmeninin yakınması düşündürücüdür. Derse girmek üzere olan müzik öğretmenimizi müdür çağırır ve şöyle der: Nasıl olsa senin dersin müzik. Sınıfından 3-4 tane güçlü öğrenciyi bizim eve gönder de aldığım odunları taşınsınlar...”

Boşvermemek Konusunda...

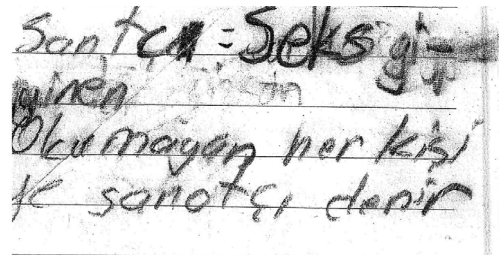
Sivil toplum kuruluşlarının gereği ve önemini vurgulamak açısından bir fıkra anlatılabilir (Almelek, 2004):

Öykümüz; herkes, birisi, herhangi biri ve hiç kimse adlı dört kişi hakkında. Yapılması gereken bir iş vardı ve herkes birisinin bu işi yapacağından çok emindi. Gerçi bu işi herhangi biri de rahatça yapabilirdi ama hiç kimse yapmadı. Birisi bu işe çok kızdı, çünkü iş herkesi ilgilendiren bir işti. Herkes, herhangi birinin bu işi yapabileceğini düşünüyordum ama hiç kimse herkesin yapabileceği bu işin yapılmadığının farkında değildi. Sonunda herkesin yapabileceği bir iş hiç kimse tarafından yapılmadığı için herkes birbirini suçladı.

Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşları içerik ve sayısal olarak güçlendikleri takdirde toplumun müzikal potansiyeli de buna paralel olarak gelişebilecektir. Aksi takdirde, yani müzik ve genel anlamda “sanat” alanında bir başıboşluk söz konusu olursa; yetişmekte olan milyonlarca çocuğun zihninde de “müzik”, “sanat” gibi önemli kavramlar yanlış şekillenebilecek; bu yanlış şekillenme de toplumsal yaşam kalitesini olumsuz noktalara sürükleyebilecektir. Somut örnekler vermek gerekirse; 2003 yılında bir ilköğretim okulunda öğrencilere yöneltilen “Sanatçı Kime Denir?” sorusuna verilen yanıtlar gibi düşündürücü hatta endişe verici sonuçlara ulaşılabilecektir. Aşağıdaki iki örnek yanıt, ilköğretim dördüncü sınıf öğrencileri tarafından verilmiştir (Özeren, 2002)

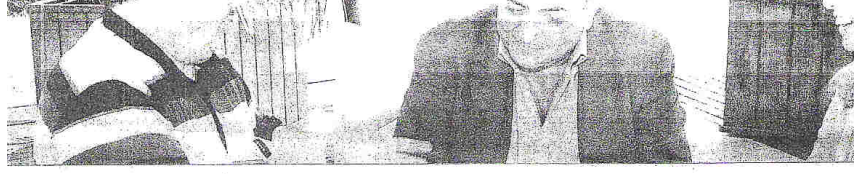
Resim 1

Resim 2

Gelişigüzel yapılan bir anket çalışmasında alınan bu iki sonuç, bu gibi onlarca yanıt arasından seçilmiş yalnızca iki tanesidir. Çocuklarımızın zihninde; “sanatçı” kavramı şekillenirken; ressam, mimar, heykeltıraş vb. meslek gruplarına yer olmadığını da bize göstermektedir. Tıpkı “spor” denince akla, ağırlıklı olarak futbolun gelişi gibi; medyanın yanlış yönlendirmelerinin sonucu olarak, sanatçı denince de şarkıcılar akla gelmeye başlamıştır. Bu noktada; Atatürk’ün sanatçı kavramına yönelik yaklaşımını anımsamakta yarar vardır:

“Sanatçı; toplumda, uzun çalışmalardan sonra alında ışığı ilk duyan insandır.1937”
Yaşadığımız günlerde sanat ve sanatçıya bakış açısından öyle büyük bir yozlaşma yaşanmaktadır ki; özellikle de “televole kültürü”nün etkisiyle, Atatürk’ün *“Efendiler(hanımefendiler, beyefendiler...); herşey olabilirsiniz ancak sanatçı olamazsınız ...”* dediği günlerden Prof. Dr. Zekeriya Beyaz’ın büyük bir günlük gazetede *“Herkes Sanatçılar gibi zinaya hazır değil...”*(Muhtar ve Pamir, 2004) dediği günlere gelinmiştir:

Beyaz: "Herkes sanatçılar gibi zinaya hazır değil"

PAMİR: Düşünebiliyor musunuz, sonuçta yatak odasına bir şekilde devlet girmiş oluyor, yani bu o kadar mahrem ki...

BEYAZ: Eğer hırız yatak odasına kaçtıysa, eğer aklı yatak odasına kaçtıysa kanun oraya da girer...

MUHAR: Yarı hapse gireceğim diye evten çıkarılmamış...

BEYAZ: Eklendim işte onu soyuyorum, bakan onu uyumla hale getiririm, ne diyeceğin, oya yoksullar için bir hak tanısun... Yoksa buradan hareketle aynı

yorsunuz hem de karşı taraf yani ihanete uğrayan taraf sizden maddi ve manevi tazminat alana haklarına sahip oluyor, bunlar az buçuk değil... Yani bir insan evinden, mülkünden, malından, oğluc... Kaldı ki evlilikte yeni Medeni Kanun'da bütün mal-

Resim 3 (Sabah Gazetesi , 05.09.2004)

Örnek resimlerde de açıkça görülebildiği gibi; ülkemizde, toplumun "Sanat" ve "Sanatçı" kavramları konusunda bilinçlendirilebilmesi yönünde (Radyo, televizyon, gazete vb. tüm organlarıyla...) medya ciddi bir zaafiyet içindedir.

Ülkemizde Sivil Toplum Kuruluşları ve "Müzik"

Bu konuda; öncelikle STK Rehberi bünyesinde yer alan bazı istatistikleri aktarmak yararlı olacaktır (www.stkrehberi.org). 1996 yılında yayınlanan Sivil Toplum Kuruluşları rehberinin konu dizinine bakıldığında müzik alanındaki kuruluşlar şöyle sıralanmaktadır:

Müzik
ADANA MUSİKİ DERNEĞİ,1057
AFYON MUSİKİ DERNEĞİ,1064
ANADOLU MUSİKİ DERNEĞİ,42
ANKARA ÇOK SESLİ MÜZİK DERNEĞİ,1089
BAKIRKÖY MUSİKİ DERNEĞİ,1146
BARTIN MUSİKİ CEMİYETİ,1153
BOĞAZİÇİ MUSİKİ VAKFI,1174
BURDUR MÜZİK VE FOLKLOR DERNEĞİ,1187
BURSA TASAVVUF MUSİKİSİ DERNEĞİ,1200
CAZ DERNEĞİ,117
ÇAMLICA MUSİKİ DERNEĞİ,1212
EDİRNE DEVLET KOROSU SANATÇILARI SOSYAL VE KÜLTÜREL DAYANIŞMA DERNEĞİ,1257
EMİNÖNÜ HALK OYUNLARI EĞİTİM MERKEZİ DERNEĞİ,1266
HALK OZANLARI KÜLTÜR DERNEĞİ,302
İLERİ TÜRK MÜZİĞİ KONSERVATUARI DERNEĞİ,335
İSTANBUL FİLMORONİ DERNEĞİ,1385
İSTANBUL FOLKLOR MÜZİK GENÇLİK DERNEĞİ,1387
İSTANBUL KARTAL HALK MÜZİĞİ VE HALK OYUNLARI DERNEĞİ,1401
İZMİR HALK OZANLARI VE AŞIKLARI DERNEĞİ,1453
KADIKÖY MUSİKİ DERNEĞİ,1503
KAHRAMANMARAŞ MUSİKİ DERNEĞİ,1506
MERSİN FLARMONİ DERNEĞİ,1582
MÜZİĞİMİZİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA DERNEĞİ,469
MÜZİK YAPIMCILARI DERNEĞİ,470
OSMANIYE MUSİKİ DERNEĞİ,1617
POLİFONİK KOROLAR DERNEĞİ,515
SİLİFKE MÜZİK VE FOLKLOR DERNEĞİ,1658
TARSUS TÜRK SANAT MUSİKİSİ DERNEĞİ,1697
TİRE MUSİKİ DERNEĞİ,1717
TRABZON TÜRK SANAT MUSİKİSİ KOROSU DERNEĞİ,1744
TRAKYA BİRLİK TÜRK MÜZİĞİ DERNEĞİ,1745
TÜRK KÜLTÜRÜ VE MUSİKİSİ DERNEĞİ,749
TÜRKİYE MUSİKİ ESERİ SAHİPLERİ MESLEK BİRLİĞİ,899
UŞAK MÜZİK VE FOLKLOR ARAŞTIRMA DERNEĞİ,1759
UZUNKÖPRÜ MUSİKİ DERNEĞİ,1762
VAN TÜRK MUSİKİ DERNEĞİ,1770

Resim 4 STK Rehberi (1996)

STK Rehberi'nin güncel istatistikleri incelendiğinde; şu sonuçlar görülmektedir:

Sivil Toplum Kuruluşlarının İllere Göre Dağılımı

Statüler	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
Dernek	383	264	149	967	1763	55,5
Vakıf	194	116	38	142	490	15,4
Sendika	9	3	9	22	43	1,4
Meslek Odası	22	37	40	290	389	12,2
Kooperatif	26	38	13	140	217	6,8
Sanayi - Ticaret Odası	3	3	5	93	104	3,3
İnisiyatif	7	2	1	7	17	0,5
Platform	3	2	2	6	13	0,4
Diğer	39	15	7	81	142	4,5

Tablo 1 (www.stkrehberi.org)

Konularına Göre Sivil Toplum Kuruluşları ve İllere Göre Dağılımı

Konular	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
Aile Planlaması	2	2	0	1	5	0,1
Askerlik	0	2	0	0	2	0,1
BALE, RESİM, HEYKEL, MÜZİK	2	1	1	3	7	0,2
Balıkçılık	5	1	0	0	6	0,2
Bilimsel ve Teknik Araştırma	6	2	0	40	48	1,4
Bilişim	10	9	2	6	27	0,8
Felsefe ve Psikoloji	4	1	1	1	7	0,2
FOLKLOR	6	7	1	7	21	0,6
Fotoğrafçılık	0	2	1	9	12	0,4
Gençlik	6	14	0	13	33	1
GÜZEL SANATLAR	3	0	0	1	4	0,1
Halkla İlişkiler	2	1	2	0	5	0,1
Mimar Mühendislik	1	0	0	3	4	0,1
Müzecilik	6	6	1	13	26	0,8
MÜZİK	0	0	0	0	0	0
Nüfus ve Aile Planlaması	4	9	2	2	17	0,5
Psikoloji	3	1	0	1	5	0,1
Reklamcılık	0	0	0	1	1	0

Resim ve Heykel	5	4	1	1	11	0,3
Ruh Sağlığı	60	41	17	62	180	5,3
Sağlık	23	13	6	32	74	2,2
<u>SANAT</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>4</u>	<u>0,1</u>
<u>TIYATRO,</u>						
<u>OPERA ve</u>						
<u>BALE</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>3</u>	<u>6</u>	<u>0,2</u>

Tablo 2 (www.stkrehberi.org)

Farklı Konulardaki STK'ların Çıkardıkları Süreli Yayınlar

Konular	Gazete	Dergi	Bülten	Broşür	Katalog	Diğer	Baz
Aile Planlaması	2	2	0	0	0	0	04.May
Askerlik	0	1	0	0	0	0	01.Şub
Bağımlılık	0	1	0	0	0	2	03.Şub
<u>BALE,</u>							
<u>RESİM,</u>							
<u>HEYKEL,</u>							
<u>MÜZİK</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>01.Tem</u>
Eğitim	1	1	0	0	0	0	02.May
<u>EĞLENCE</u>	<u>39</u>	<u>39</u>	<u>2</u>	<u>4</u>	<u>2</u>	<u>12</u>	<u>98/293</u>
<u>FOLKLOR</u>	<u>3</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>2</u>	<u>0</u>	<u>1</u>	<u>Tem.21</u>
Fotoğrafçılık	4	0	0	1	0	0	05.Ara
Gençlik	5	7	1	0	0	1	14/33
<u>GÜZEL</u>							
<u>SANATLAR</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>03.Nis</u>
Halkla İlişkiler	1	1	0	0	0	0	02.May
Halk Eğitimi	1	0	0	0	0	1	02.Ağu
Kültür	1	1	0	0	0	0	02.Tem
Kütüphanecilik	3	9	1	0	0	0	13/16
Mimar							
Mühendislik	0	0	0	0	0	1	01.Nis
Müzecilik	3	2	0	0	0	0	May.26
<u>MÜZİK</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0/0</u>
Sağlık	9	10	0	1	2	7	29/74
<u>SANAT</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>01.Nis</u>
Sosyal Bilimler	1	1	0	0	0	0	02.Eki
Sosyal Güvence	0	0	0	0	0	0	0/4
Sosyal Hizmetler	9	15	1	2	1	0	28/69

**TIYATRO,
OPERA ve
BALE**

1   1   0   0   0   0   02.Haz

Topluluk
Dayanışması
ve Dostluk

9   16   0   7   1   0   33/180

Turizm ve
Tanıtım

4   3   0   2   0   2   Kas.28

Tablo 3 (www.stkrehberi.org)

Tabloların Yorumlanması

Tablo 1 e göre; Türkiye genelinde, sivil toplum kuruluşlarının %55i derneklerden oluşmaktadır. Dernekleri %15.4 ile vakıflar, %12.2 ile meslek odaları, %6.8 ile kooperatifler izlemektedir.

Tablo 2 ye bakıldığında; müzik ile direkt olarak ya da dolaylı olarak bağlantı kurulabilecek 6 konu başlığı bulunmaktadır. Bu başlıklar, listedeki sırasıyla;

- Bale, Resim, Heykel, Müzik
- Folklor
- Güzel Sanatlar
- Müzik
- Sanat
- Tiyatro, Opera ve Baledir.

Tablodaki konu başlıkları çok daha fazla olup; bildiri için sadeleştirilmiştir. Yukarda sayılan müzik ile ilgili başlıkların Türkiye genelindeki oranını da sırasıyla sayacak olursak; %0.2, %0.6, %0.1, %0, %0.1, %0.2 gibi inanılmaz düşük rakamlar karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllardır İstanbul'da yaşayan bir akademisyen olarak müzik alanına dair bu rakamların gerçekle hiçbir alakasının olmadığını bir gözlem olarak gönül rahatlığıyla iddia edebilirim. Bu noktada karşımıza başlıca üç sorun çıkmaktadır.

- 1) Bu oranlar, gerçek rakamları yansıtmamakla birlikte; müzik alanındaki akademikleşme, sorunlara sahip çıkma ve müzik alanındaki akademisyen kişi ve kurumların kendi konularına ilgisizliğine dair ciddi ipuçları sunmaktadır.
- 2) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı; oldukça geniş imkanlarla çalışan güçlü bir kuruluş olmasına karşın, detaylı bir araştırma yapmadan, birkaç gazete ilanı ile yetinerek; ilgili kuruluşların müracaatını beklemiştir. Oysa; söz konusu kuruluşun hiç olmazsa İstanbul, Ankara ve İzmir'de yapacağı detaylı bir araştırma; müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarına dair çok daha gerçekçi rakamlar sunulmasını sağlayabilirdi.
- 3) Ayrıca; tabloda, "müzik" başlığının dolaylı ve dolaysız olarak birkaç yerde karşımıza çıkması da konuyla ilgili sağlıklı yorum yapmayı güçleştirmektedir.

Sürelî yayınlara dair verilerin sunulduğu Tablo 3 e göre; “Bale,Resim, Heykel, Müzik” kategorisinde 1 adet broşür; “Folklor” kategorisinde 3 adet gazete, 1 adet dergi, 2 adet broşür ve bir adet “diğer” ; “Güzel Sanatlar” kategorisinde 1 adet gazete, 1 adet dergi ve 1 adet katalog ; “Müzik” kategorisinde yine “0” ; “Sanat” kategorisinde 1 adet gazete; “Tiyatro, Opera, Bale ve Müzik” kategorisinde 1 adet gazete ve 1 adet dergi yer almaktadır. Öte yandan; aynı tablonun “Eğlence” kategorisinde 39 adet gazete, 39 adet dergi, 2 adet bülten, 4 adet broşür, 2 adet katalog ve 4 adet “diğer” yer almaktadır.

Yukarda yer alan rakamlardan yola çıkarak;ülkemizi tüm dünyada, üstelik tam da Atatürk’ün öngördüğü biçimde; yani gelenekten kopmadan geleceğe uzanarak büyük bir başarıyla temsil eden piyanist besteci Fazıl SAY’ın bir yorumunu anımsayabiliriz (**Say, 1999**): *“Aslında gelişkin ülkelerde bile düzeysiz pop egemendir. Çünkü her yerde satış başta gelir. Şu farkla ki satış yani {money} dedikleri tavanlara sıçrarken, klasik müzik biraz olsun gözetilir. Bizde ise {soylu duygular}gerçeğinin akla getirilmesi pek görülmuş değildir. Açık konuşalım; bir ülkede her önüne gelene sanatçı denirse sanatsal norm mu kalır?... Sanat ile yığınları hedefleyen eğlence arasında sınır tanınmazsa ve bu ikisi aynı kefeye konarak ünvanlar dağıtılıp arlı ile arsız; hırlı ile hırsız eşitlenmeye kalkılırsa; kültürün de müziğin de köküne kibrit suyu dökülmüş demektir...”*

Bir başka kaynakta yer alan tabloya da değinecek olursak(**Capital, Nisan 1999**)

	TÜRKİYE 93 %	TÜRKİYE 97 %
Üye olmayanlar	88.2	90.8
Siyasi parti ve gruplara üye olanlar	2.9	3.9
Sendikalara üye olanlar	1.5	1.3
Spor kuruluşlarına üye olanlar	1.4	1.2
Meslek odalarına üye olanlar	1.0	0.8
Eğitim ya da sanat gruplarına	0.8	0.5
Gençlik gruplarına üye olanlar	0.3	0.5
Tarikatlara üye olanlar	0.5	0.4
İnsan hakları ile ilgili derneklere üye olanlar	0.3	0.3
Ticari kuruluşlara üye olanlar	0.9	0.3
Çevreyi korumaya yönelik derneklere üye olanlar	0.3	0.2
Belli bir merakı paylaşanların kurduğu gruplara üye olanlar (Satranç, sinema vb.)	0.2	0.2
Diğer	3.8	2.1

Tablo 4 (Türkiye Profili)

Sivil toplum kuruluşlarına üyelik konusunda 1993 ten 1997 ye kadar bir azalma olduğu gözleniyor. Bu bağlamda; eğitim ya da sanat gruplarına üyelik oranı da %0.8 den %0.5 e yani neredeyse yarı yarıya düşmüş.

Müzik Alanındaki Sivil Toplum Kuruluşları

Bu başlık altında resmi kurum ve kuruluşlar ile herhangi bir resmiyet taşımamakla birlikte pratikte varlığını sürdüren bazı kurum ve kuruluşları sıralamak mümkündür:

- Yalnızca müzik alanında faaliyet gösteren ya da çeşitli faaliyetlerinin arasında müziğin de yer aldığı resmi dernek ve vakıflar (*Sevda-Cenap And Müzik Vakfı, Türk Musikisi Vakfı, Üsküdar Musiki Cemiyeti, Müzik Eğitimcileri Derneği, İTÜ-TMDK Mezunları derneği vb.*)
- Müzik, müzik eğitimi vb alanlardaki internet grupları (www.muzikegitimcileri.net vb.)
- Anadolu'nun her yerinde yılın değişik zamanlarında gerçekleşen geleneksel şenlik vb. etkinlikler
- Özellikle köylerde aşık kahvelerinde gerçekleşen yarışma vb. etkinlikler
- Halk Eğitim merkezleri ya da resmi-gayriresmi olarak açılan küçük-büyük müzik eğitim merkezleri
- Özel şirketlerin orkestra, koro vb. çalışmaları (Borsan Oda Orkestrası, Akbank, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası gibi bankaların kültürel, sanatsal faaliyetler için sürekli olarak tahsis ettikleri mekanlar, Sarkuysan TSM Korosu vb.)
- Son yıllarda yaygınlaşan, üniversitelerin sürekli eğitim merkezlerince gerçekleştirilen müzik çalışmaları,
müzik alanındaki başlıca sivil toplum kuruluşu faaliyetleri olarak değerlendirilebilir.

Bu faaliyetlerden kısaca söz edecek olursak;

Müzik Eğitimcileri Derneği; yaklaşık 6 yıllık bir dernek olup merkezi Ankara'dadır. Derneğin bir internet sitesi (www.muzed.org.tr) ve üç ayda bir yayınlanan bir dergisi bulunmaktadır. Tüm Türkiye'deki müzik eğitimcilerinin ortak bir platformda buluşmasını hedeflemektedir. Dernek merkezinde yıl boyunca; piyano, gitar, müzik okulu giriş sınavlarına hazırlık vb. faaliyetleri güvenilir* bir şekilde uygun fiyatlarla sunmaktadır.

*Buradaki güvenilir ifadesi önem taşımaktadır. Bu ifadenin neden ve nasıl önem taşıdığı; 5-6-7 Eylül 2005 tarihlerinde, İstanbul Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nde tarafımda düzenlenen "1. İstanbul Müzik Öğretmenleri Sempozyumu"nda Saadet Güvenç tarafından sunulmuş olan {Müzik Öğretmeni ve Özel Müzik Kursları} başlıklı bildiride yer alan bazı ifadelerde görülebilir(**Güvenç, 2005**):

" Bir veli öğrencisine matematik vb. ders aldıracağı zaman; eğitimciyi, kurumu en ince ayrıntısına kadar incelemekte ve seçim yapmaktadır. Oysa müzik dersi ya da kursu söz konusu olduğunda, bu kadar detaylı bir inceleme söz konusu olmamaktadır. Kıyıda köşede açılmış birçok müzik kursu devlet tarafından gözardı edilmekte, buralarda sağlıklı koşullarda, bilimsel olmayan çalışmalar yapılmakta; vergisi ödenmeyen kazançlar elde edilmektedir...Bir araştırmaya göre; İstanbul'da, yalnızca 40 tanesi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmak üzere irili-ufaklı yaklaşık 250 müzikevi bulunmaktadır. Dernekler, siyasi partiler, vakıflar, belediyeler, zaman zaman, kendi amaçlarını empoze etme aracı olarak da {müzik kursu} adı altında etkinlikler düzenlemektedirler...Buralarda verilen müzik eğitimleri, çoğunlukla denetimden uzak, sağlıklı ve bazı amaçlara yönelik araç

olarak kullanılmakta; öte yandan çoğunlukla ücretsiz olmaları nedeniyle de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı her türlü teftiş ve denetime tâbii kurslar açısından bir tür haksız rekabet oluşturmaktadırlar...”

Yukarıda belirtilen görüşler dikkate alındığında; müzik eğitimi veren sivil bir kurumun veli tarafından seçimi esnasında titiz davranmanın gereği ve önemi ortaya çıkmaktadır.

Bir başka kurum örneği olarak Sevda-Cenap And Müzik Vakfı ele alındığında; vakfın bir internet sitesine sahip oluşu (www.andmuzikvakfi.com) müzik alanında pekçok nitelikli yayınının oluşu; düzenli olarak sempozyumlar düzenleyişi vb. etkinlikler sayılabilir.

Günümüz teknolojisi gözönüne alındığında müzik alanında bir sivil toplum kuruluşu olarak da; bu kuruluşların kaynaşması, buluşması açısından da en etkin yollardan biri olarak “internet ortamındaki müzik grupları” olarak vurgulanabilir. Örneğin; 1. İstanbul Müzik Öğretmenleri Sempozyumu'nun temel hedef kitlesi İstanbul iken; internet ortamında, sempozyumun www.muzikegitimcileri.net aracılığıyla duyurulması sonucu sempozyuma; İstanbul'un yanısıra, Antalya, Sivas, Ankara, Çanakkale, Bursa, Bolu, Sakarya ve Ordu'dan da katılımlar olmuş ve sempozyum çok daha işlevsel bir hale gelebilmiştir.

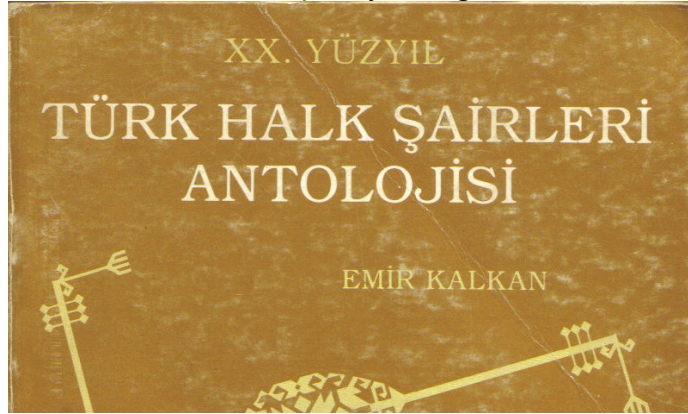
Resim 5

Bir dergi tarafından; 1999 yılında ek olarak verilen yukarıda resmi görülen rehber incelendiğinde; ülkemizin, sivil toplum tarafından gerçekleştirilen sanatsal etkinlikler yönünden ne denli zengin olduğu görülebilmektedir.

Resim 6 (Halıcı, 1981)

Ozanlık, aşıklık, halk şairliği müesseseleri de birer sivil toplum örgütlenmesi olarak düşünüldüğünde; toplumun müzikâl gelişiminde oynadıkları rol yadsınamayacak kadar önemlidir. Örneğin aşağıda yer alan kaynakta 200 kadar halk şairine detaylı bir şekilde yer verilmektedir. Bu kaynakta yer alan ve almayan halk şairleri; milletin özünden kaynaklanan müziği halka en saf biçimiyle, hiçbir ticari kaygı gözetmeden ileterek önemli bir işlevi yerine getirmektedirler.

Resim 7 (Kalkan, 1991)

Halk eğitim merkezlerinin faaliyetleri; her ne kadar Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün denetimi ve yönetiminde yürütülse de, işleyiş bakımından, sivil toplum kuruluşlarıyla büyük benzerlikler göstermekte devlet desteği ve denetiminin söz konusu oluşu buralardaki faaliyetleri çok daha güvenilir kılabilmektedir.

Holding, banka vb. kuruluşların; özellikle büyük şehirlerde kültür-sanat (özellikle de müzik) alanında ayırdıkları bütçe, günden güne artmakta ve bu da halkın nitelikli sanatla günden güne daha çok buluşabilmesine önayak olmaktadır.

Asıl amaçları; bilim ve toplumsal sorunlara bilimsel çözüm üretmek olan üniversiteler de son yıllarda düzenledikleri “Sürekli Eğitim Merkezi” faaliyetleriyle akademik birer halk eğitim merkezi işlevini üstlenmiş durumdadırlar. Bu yönleriyle

üniversiteler hem bütçelerine destek sağlamakta hem de güvenilir , nitelikli sanat eğitimini birer sivil toplum kuruluşu görünümüyle sunmaktadırlar.

TRT İstanbul Çocuk Korusu Şefi Prof. Dr. Yücel ELMAS'a Göre...

Bildiri açısından TRT Çocuk Korusu şefi Prof. Dr. Yücel ELMAS'ın aktardığı bilgiler oldukça önemlidir. Çünkü ülkemiz nüfusunun yaklaşık üçte biri çocuklardan oluşmaktadır ve onların nitelikli müzik eğitimi alabilmesi; Türkiye'nin, gelecekte Atatürk'ün de öngörülere doğrultusunda müzik toplumu olabilmesi (*küfürlü konuşulmaması, sokaklarına tükürülmemesi, trafik kurallarına saygı duyulması, "dayak"ın asgariye inebilmesi vb.*) yönünde çok büyük önem taşımaktadır. Yücel Elmas'ın aktardığına göre ; örneğin Finlandiya'da, 25 bin nüfuslu bir kasabada 25 adet çocuk ve gençlik korusu yer almaktadır. Bu noktada hemen bir kıyaslama yapmak gerekirse; örneğin Türkiye'nin en geniş imkanlarına sahip İstanbul Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nin henüz bir çocuk ve gençlik korusu bulunmamakta; bu yıl ilk kez kurulmaları yönünde gerekli işlemler tarafimca başlatılmış bulunmaktadır. Yücel Elmas'ın aktardığı rakamlara kilise ve yetişkin koroları da dahil değildir. Elmas'ın ifadesine göre; burada kastedilen korolar, şova yönelik değil halkın müzikalitesinin artırılmasına yönelik korolardır. Bu koroların yaygınlığı ve işlevselliği sonucunda da toplumda herkes bir şekilde müzik ile bağ kurabilmekte; lüks olmaktan uzak şekilde bireylerin müzik ile kurabildiği bağ da doğal olarak "müzik toplumu" olabileceğini sonucunu beraberinde getirmekte ve toplumsal yaşam kalitesini yükseltebilmektedir.

Aslında konu dönüp dolaşır; ülke bütçesinde "eğitim" için ayrılan bütçeye gelmektedir. Az önce örnek olarak aktarılan Finlandiya ile Türkiye'nin eğitim için ayırdıkları bütçe, güncel bir istatistik üzerinde incelendiğinde korolar boyutunda karşımıza çıkan fark, eğitime ayrılan bütçe yönünden de açıkça görülebilmektedir.

EKONOMİ 24.04.2005 / Pazartesi **AKŞAM**

Eğitimde sınıfta kaldık

Türkiye, milli gelirinin yüzde 3.7'si kadar harcamayla 109 ülke içerisinde, eğitime en az pay ayıran 70'inci ülke oldu. Türkiye'nin öğrenci başına yaptığı harcama ise kişi başına düşen gelirin yüzde 16.4'ü olarak hesaplandı.

Türkiye ulusal egemenliğinin 85'inci yılında eğitim harcamaları açısından dünyanın en geri ülkeleri arasında yer aldı. Dünyanın 21'inci büyük ekonomisi ve en fazla nüfusa sahip 17'inci ülkesi olan Türkiye, eğitim harcamaları açısından ise sıralamalarda oldukça gerilerde kaldı.

ANKA'nın Dünya Bankası ve IMF verilerinden yaptığı belirlemelere göre, Türkiye GSMH'sinin yüzde 3.7'si düzeyinde bulunan eğitim harcamalarıyla bakıldığında bu konuda veri bulunan 109 ülke arasında 70'inci sırada yer aldı.

TÜRKİYE SONLARDA
Türkiye'nin öğrenci başına yaptığı harcama ise kişi başına düşen gelirin yüzde 16.4'ü olarak hesaplandı. Bu rakamla ise Türkiye 82 ülke arasında 55'inci sırada kaldı. Türkiye'nin öğrenci başına yaptığı harcama ise kişi başına düşen gelirin yüzde 16.4'ü olarak hesaplandı. Bu rakamla ise Türkiye 82 ülke arasında 55'inci sırada kaldı.

Öğrenci başına harcama (\$)

Danimarka	17.298
İsviçre	14.545
Norveç	14.394
İsveç	11.035
Austurya	10.896
ABD	9.864
Finlandiya	9.396
Fransa	8.231
Finlandiya	8.181
İtalya	8.152
Almanya	7.651
İrlanda	7.586
Japonya	7.481
İngiltere	5.257
Yeni Zelanda	5.040
İspanya	5.312
Australya	5.027
Portekiz	4.503
Yunanistan	3.988
Macaristan	2.238
Çek Cumhuriyeti	2.054
Kore	1.903
Estonya	1.888
Slovakya	1.800
Polonya	1.652
Meksika	1.119
Türkiye	1.087
Bulgaristan	572
Almanya	472
Hindistan	327

DANIMARKA LİDER
Türkiye'nin de içinde yer aldığı OECD ülkeleri arasında Danimarka yüzde 8.5'te eğitime en fazla pay ayıran ülke oldu. Danimarka aynı zamanda 17 bin dolara öğrenci başına dünyanın en yüksek harcamasını yapan ülkesi oldu.

Gelişmiş İsviçre eğitime milli gelirin yüzde 7.3'ünü ayırır. İsviçre GSMH'sinin yüzde 7'sini eğitime ayıran Norveç izledi. Bir başka OECD üyesi olan Yeni Zelanda GSMH'sinin yüzde 6.7'sini, Finlandiya yüzde 6.2'sini, Portekiz yüzde 5.9'unu, Avusturya yüzde 5.8'ini, Fransa ve ABD yüzde 5.7'sini, İsviçre yüzde 5.5'ini, Estonya ve Macaristan'da yüzde 5.1'ini İtalya yüzde 5'ini, İngiltere yüzde 4.7'sini, Almanya yüzde 4.6'sunu, İspanya yüzde 4.4'ünü, Yunan-

Yukardaki istatistiğe göre; Finlandiya öğrenci başına 9346 dolar harcar iken Türkiye 697 dolar harcıyor. Bu noktada ve bildiri ile bağlantılı olarak incelenmesi gereken konu; Finlandiya'nın öğrenci başına bu denli büyük rakam harcayabilir hale gelişinde sivil toplum örgütlerinin, müzik eğitime verilen önem ve destek konusunda oynadığı rol olabilir.

Türk Müziği alanındaki en önemli sivil toplum örgütlerinden biri kabul edilen MÜZDAK'ın başkanı Yrd. Doç Dr. Gökten AY; 2002 yılında Gazi Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Avrupa'da ve Türk Cumhuriyetleri'nde Müzik Kültürü ve Eğitimi Kongresi'nde sunduğu bildiri kapsamında (Ay, 2002) MÜZDAK bünyesinde 15 dernek ve vakfin yer aldığını ifade etmektedir. Bu kurumlarda kayıtlı 1000 civarında değişik meslek gruplarına mensup katılımcı yer almakta; yayın ve konser faaliyetleri yaklaşık 10 yıldır kesintisiz olarak “*çölleşen ruhumuzu müzikle yeşertelim*” sloganıyla sürmektedir. Türk Müziği Günleri aracılığıyla; toplumun her kesiminden katılımcılara, uluslararası festival kuralları (konser süresi, programı, çalışma disiplini yani provalara katılım vb.) o güne kadar bu kavramlarla tanışma fırsatı bulamamış gönüllülere ve yakınlarına aktarılabilir.

2003 yılında gerçekleştirilen 10. Türk Müziği Günleri kapsamındaki “Müzik Araştırmaları ve Folklor Derlemeleri Sempozyumu” nun kapanış konuşmasında Gökten AY; “*Onuncu ve sonuncu*” diyecek kadar bıkkınlığını ve yorgunluğunu ifade etmiştir. Bu, üzerinde titizlikle durulması gereken bir yakındır. Yıllardır; sivil topluma katkı yaklaşımıyla ve günden güne artan bir ilgiyle, başarıyla sürmekte olan güzel bir etkinliğin tasarımcısı 10 yılın ardından neden ilk günkü gibi yalnız bırakılmaktadır?!. Bu alanda çaba harcayan akademisyenler dahi yalnız bırakılırsa; sivil toplum içinde yer alan girişimci gençlerin de cesareti kırılacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Toplumun sanatsal gelişimi yönünde samimi çabalar harcayan kişi, kurum ve kuruluşlar her zaman var olacaktır. Önemli olan; bu çalışmaların belli bir vizyon ve misyon doğrultusunda hayata geçirilmeleridir.

Sözü edilen vizyon ve misyonu en sona bırakarak; konumuzla ilgili somut görüş ve öneriler geliştirilebilir:

Sonuçlar:

- 1) Bir toplumun sanatsal gelişiminde “müzik” de en az diğer sanat dalları kadar önem taşımaktadır. Hatta Mustafa Kemal ATATÜRK; “müzik”i güzel sanatların en önünde yer alması gereken alan olarak öngörmüştür.

- 2) Ülkemizde “müzik” ve “müzik eğitimi” konularında yeterli bilinç henüz oluşmamıştır. Böyle bir bilincin oluşması yönünde sivil toplum kuruluşlarına önemli bir rol ve sorumluluk düşmektedir.
- 3) Ülkemizde müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerine dair sağlıklı bir veritabanı mevcut değildir.
- 4) Ülkemizde; genel anlamda “eğitim”e ve ona bağlı olarak “müzik eğitimi”ne ayrılan bütçe son derece yetersizdir.
- 5) Ülkemiz dünyadaki en genç nüfuslardan birine sahiptir ve bu genç nüfus; ülkemizin gelişmesini istemeyen dahili-harici bedhahlarca potansiyel bir tehlike olarak görülmektedir. Söz konusu iç ve dış düşmanlar; bu genç nüfusun gelecekte medeni bir toplum oluşturamaması yönünde; medya başta olmak üzere her yolu kullanarak “müzik” aracılığıyla da “kültür emperyalizmi” planlarını uygulamaya koymaktadırlar.
- 6) Ülkemizde; genel anlamda aileler, çocuklarının “müzik eğitimi ve donanımı” konusunda matematik vb. konularda gösterdikleri titizliği göstermemekte; bir anlamda “çocuklarının müzik eğitimi”ni şansa bırakmaktadırlar.
- 7) Müzik alanında sivil toplum örgütlerinin (orkestra, koro vb.) oluşturulması, geliştirilmesi yönünde özel sektörün gereğince aktif olmadığı gözlenmektedir. Bu konudaki yük; hala büyük ölçüde devletin üzerinde gözükmektedir.
- 8) Müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin belli bir kalite standardının bulunması yönünde yeterli denetim söz konusu değildir.
- 9) Mevcut durumlarıyla; ülkemizde, müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin, Türk toplumunun sanatsal gelişimine kalıcı, Atatürk’ün “sath-ı müdafaa” yaklaşımı düzeyinde bir katkı sağlayabilmeleri hayli zor görünmektedir.
- 10) Sayısal verilerden yola çıkılarak ülkedeki devlet sanatçıları (yaklaşık üç-dört bin kişi); müzik öğretmenleri (yaklaşık beşbin kişi) ve bir de bando astsubayları düşünüldüğünde; sayılan meslek mensuplarının her biri bireysel olarak sivil toplum faaliyeti şeklinde topluma katkı sağlayabilse önemli gelişmeler sağlanabilir; ancak iletişimsizlik öylesine ileri düzeydedir ki örneğin 950 müzik öğretmenin görev yaptığı İstanbul’da herhangi bir müzik öğretmenine İstanbul’daki müzik öğretmeni sayısı sorulduğunda; 200-300 yanıtları dahi alınabilmektedir.

Konuyla ilgili bazı öneriler sıralayacak olursak;

- 1) “Müzik”in bir toplum için; “eğlence” den öte o toplumun topyekün gelişiminde en önemli unsurlardan biri oluşu özellikle medya aracılığıyla çok etkin biçimde vurgulanmalıdır.
- 2) Okullarda müziğin teorik eğitiminden önce ve yanısıra “toplumsal müzik zevki ve bilinci” vurgulanmalıdır.
- 3) En kısa sürede; müzik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına dair gerçekçi bir veritabanı oluşturulmalıdır.
- 4) Örgün eğitim kapsamında verilemeyen “müzik bilinci ve eğitimi”nin yaygın eğitim kapsamında, özellikle de sivil toplum kuruluşlarınca planlı-programlı şekilde verilebilmesi yönünde gerçekçi ve güvenilir projeler üretilmelidir.
- 5) Uzmanlar tarafından; “müzik aracılığıyla kültür emperyalizmi” tehdidinin boyutları tesbit edilmeli gereken önlemler alınmalıdır. Bu konuda özellikle “medya” sıkı bir takibe alınmalı gereken yaptırımlar objektif biçimde hayata geçirilmelidir. Basın özgürlüğünün kapsamı bellidir. Hiç kimsenin “basın özgürlüğü” maskesinin ardına sığınarak dünyanın en genç nüfuslarından biri olan Türk Gençliği’ni “kültür emperyalizmi”ne sürükleme hakkı yoktur.
- 6) Ailelerin “sanat” ve “müzik” konularında bilinçlendirilmelerine yönelik etkinliklerin sayısı arttırılmalı ve bu etkinlikler; deyim yerindeyse, ailelerin ayağına kadar gitmelidir. Özellikle bu konu acil bir devlet desteği gerektirmektedir. Bu konuda yapılacak yatırımlar; kesinlikle toplumsal yarar olarak geri dönecektir.
- 7) Özel sektör; okul, fabrika vb. açarken gördüğü teşviği hatta daha fazlasını müzik alanında sivil toplum örgütleri oluştururken de gördüğü takdirde uzun vadede bu konuda devletin üzerindeki yük de büyük ölçüde hafifleyecektir.
- 8) Toplam Kalite Yönetimi yaklaşımıyla; müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının belli standartlara sahip olması sağlanmalı; bu konuda çözüm odaklı öneriler geliştirilirken kuruluşlara yeterli ve gerekli rehberlik hizmetleri ücretsiz olarak devlet tarafından sunulmalıdır. Aksi takdirde bu konu da birilerinin rantı haline gelebilir.

- 9) Müzik alanındaki sivil toplöüm faaliyetleri; planlı, programlı olarak ülkenin her yerine ihtiyaçlar oranında yaygınlaştırılabilmelidir (*Bildiri metninde yer alan; Finlandiya'da 25 bin nüfuslu kasabada 25 adet öocuk ve gençlik korosunun bulunuşunu anımsamakta yarar var.*)
- 10) Korolarda, orkestralarda vb kurumlarda yer alan devlet sanatçılarının; konservatuarlarda ve eğitim fakültelerindeki öğretim elemanlarının; müzik öğretmenlerinin; bando astsubaylarının; kendilerine bir yaptırım uygulanmadan, müzik alanında birer sivil toplum önderi oluşları hissettirelilmeli ve bu duyguyla herbirinin kendi yakın çevrelerinde nitelikli birer “müzikal sivil toplum hareketi” (*Göktan Ay örneğinde olduğu gibi...*) başlatmaları özendirilmeli, desteklenmelidir. Gönüllü olarak; kendi yakın çevresinde bir müzikâl yapılanma geliştiren bu gibi devlet görevlilerine faaliyet raporlarına bağlı olarak kademe, derece vb. artışı sağlanarak bu çalışmalar ödüllendirildiği takdirde çalışmalar yaygınlaşabilecek ve kısa süre içinde; devlet memuru sivil toplum önderlerinin yetiştirdiği kurumlardan devlet memuru olmayan sivil toplum örgütü liderleri yetişebilecek; devlet memurları da asli görevlerinin yanısıra toplumsal açıdan çok yararlı bir misyonu gerçekleştirmiş olacaklardır.
- 11) Tüm medya kuruluşları (Gazete, radyo, televizyon vb.) da etkin kamuoyu oluşturan birer sivil toplum kuruluşu oluşlarının bilinciyle; toplumun sanatsal gelişimini, ticari kaygılarının yanısıra biraz daha fazla gözönünde bulundurmak zorundadırlar. Çünkü eğer bugün gereken önlemleri almazlarsa; yarın, en büyük yaratıcılarından oldukları yozlaşmış sanat ortamı kendi ticaretlerini de bitirecektir. Yani yalnızca ticari düşünseler dahi, toplumun sanatsal gelişimini desteklemek durumundadırlar.

Tüm ifadeleri; belli bir vizyon ve misyon başlığı altında toplayacak olursak:

Vizyon: Atatürk'ün öngöröleri doğrultusunda; “hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır” yaklaşımıyla, güzel sanatların en önünde yer alması; özünden kopmadan çağın dinamizmine uygun biçimde tüm dünyada hakettiği yere ve öneme sahip olabilmesi doğrultusunda ele alınması gereken “müzik” olgusunun, sivil

toplum kuruluşlarınca gereğince ve sürekli olarak sahiplenileceği bir ortam yaratmak. Varolan ve gelecekte varolacak müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının; toplumun sanatsal gelişimine dair üstlendikleri büyük sorumluluğun bilincine varmalarını sağlamak

Misyon: Müzik alanındaki sivil toplum kuruluşlarının nitelik ve niceliklerinin artmasıyla oluşacak olan dinamik yapı; toplumda nitelikli sanatın daha yaygın ve etkin olmasını sağlayabilecek ve ülkemizin çağın dinamizmine uygun medeni bir ülke olarak sonsuza dek varlığını sürdürebilmesi yönünde en büyük güvencelerden birini oluşturacaktır.

Sempozyumda emeği geçen tüm kişi ve kurumlara; ayrıca bidirime gösterdiğiniz ilgiye teşekkür ederim. Saygularıyla.

KAYNAKÇA

- 1) Almelek, Alper (2004), *İşte Kahkaha*, İstanbul: Alfa Yayınları, s: 83
- 2) Ay, Gökten (2002), “*Sivil Toplum Örgütlerinin Müzik Eğitimi ve Müzik Kültürüne Katkıları*”, Uluslararası Avrupa’da ve Türk Cumhuriyetleri’nde Müzik Kültürü ve Eğitimi Kongresi’ne sunulan bildiri, Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, s: 214-219
- 3) Campbell, Don (2002), *Mozart Etkisi*, İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, s:20
- 4) Halıcı, Feyzi (1981), *Saz Şairlerinin Diliyle Atatürk*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, sayfa: 245
- 5) Kalkan, Emir (1991), *Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- 6) Kütahyalı, Önder (2004), “*Bir Panelin Düşündürdükleri*”, İstanbul: Orkestra Dergisi, sayı: 356, sayfa: 8
- 7) Özeren, Alp (2002), *Kişisel Anket Çalışmaları*, İstanbul
- 8) Say, Fazıl (1999), *Uçak Notları*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, s: 159-160
- 9) Zekeriya Beyaz ile röportaj (05.09.2004), Röportajı yapanlar: Reha Muhtar ve Balçiçek Pamir, İstanbul: Sabah Gazetesi
- 10) *Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi* (1996), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul
- 11) *Türkiye Profili* (Nisan 1999), İstanbul: Capital Dergisi Eki, sayfa: 18
- 12) *Türkiye Şenlik ve Festivaller Rehberi* (1999), İstanbul: Ekonomist Dergisi Eki
- 13) “*Eğitimde Sınıfta Kaldık*” (24.04.2005), İstanbul: Akşam Gazetesi
- 14) www.muzed.org.tr
- 15) www.muzikegitimcileri.net
- 16) www.stkrehberi.org